

**Stanisław Ignacy
Witkiewicz**

Väikeses häärberis

W małym dworku, 1921/1925

MÜSTIKA / KOMÖÖDIA / DRAAMA
kahes vaatuses

Poola keelest tõlkinud
Hendrik Lindepuu

Esietendus 7. veebruaril 2026
Endla Teatri Suures saalis

lavastaja ja muusikaline kujundaja

Ingomar Vihmar

kunstnik

Illimar Vihmar

valguskunstnik

Ivar Piteraskihh

etenduse juht

Sandra-Stella Eilaste

valgusmeistrid

Ivar Piteraskihh, Kenet Valtin

helimeistrid

Siim Rohtväli, Tarmo Jürgens

kostümeerija

Kärt Tähtse

grimeerija

Karina Pajunurm

lavameister

Mario Valmas

Dyapanazy Nibek, isa,
50-aastane mõisaomanik
Meelis Rämmeld

Zosia Nibekówna,
Nibeki tütar, 12-aastane
Carita Vaikjärv

Amelka Nibekówna,
Nibeki tütar, 13-aastane
Saara Nüganen

Jęzory Pasiukowski,
nende nõbu, 28-aastane luuletaja
Priit Loog

Aneta Wasiewiczówna,
nende nõbu, 26-aastane muusikaõpetaja
Fatme Helge Leevald

Anastazja Nibek neiupõlvenimega
Wasiewiczówna, ema vaim, 30-aastane
Astra Irene Susi

Ignacy Kozdroń,
umbes 35-aastane mõisavalitseja
Karl-Andreas Kalmet

Józef Maszejko,
umbes 35-aastane mõisavalitseja
Nils Mattias Steinberg

Urszula Stechło,
45-aastane köögitudruk
Kati Ong

Marceli Stęporek,
15-aastane kokapoiss
Adrian Rozbaum või Jan Erik Saard

*Näidendi tegevus toimub Kozłówkis,
Sandomierzi lähedal.*

Stanisław Ignacy Witkiewicz

lühibiograafia

1885 24. veebruaril sünnib Varssavis Stanisław Ignacy Witkiewicz. Tema isa Stanisław Witkiewicz on tuntud maalikunstnik ja kirjanik, ema Maria muusikaõpetaja. Tema ristiemaks saab kuulus näitlejanna Helena Modrzejewska.

1890 Isa kehva tervise tõttu kolib perekond Zakopanesse, kus mööduvad Witkiewicz'i lapsepõlv ja noorusaastad. Hariduse saab ta kodus – peamiselt isalt – ning ilmutab juba varases eas erakordset loomingulisust: kirjutab naljakaid näidendikesi, hakkab maalima ja muusikat õppima.

1900 Tutvub Leon Chwisteki ja Bronisław Malinowskiga, need on kohtumised, mis mõjutavad oluliselt tema filosoofilist ja maailmavaatelist kujunemist.

1902 Zakopanes toimub tema esimene kunstinäitus. Ta kirjutab esimesed filosoofilised traktaadid „Dualismist“ ning „Schopenhaueri filosoofia ja tema suhe eelkäijatesse“. Kujunema hakkavad „Puhta Vormi“ teooria alged.

1903 Sooritab Lvivis eksternina gümnaasiumi lõpuksamid.

1904–1905 Reisib Austrias, Saksamaal ja Itaalias, külastab muuseume ja näitusi; sügava mulje jätab talle Arnold Böcklini looming. Tutvub pianist Arthur Rubinsteiniga.

1905–1906 Astub isa vastuseisust hoolimata Krakowi Kunstiakadeemiasse, kuid lahkub sealt isa mõjul peagi ning naaseb Zakopanesse.

1907 Tutvub Viinis Paul Gauguini loominguga ja võtab eratunde Gauguini õpilaselt Władysław Ślewińskilt.

1908 Pöördub maastikumaalilt portreede ja nn „vårdja-portreede“ maalimisele. Näeb Pariisis foviste ja varaseid kubiste. Algab tema keeruline armusuhe kümme aastat vanema näitlejanna Irena Solskaga.

1910–1911 Kirjutab autobiograafilise romaani „Bungo 622 langemist ehk deemonlik naine“, mis käsitleb tema armusuhet Solskaga ja kujunemist kunstnikuna. Katkestab lõplikult õpingud Kunstiakadeemias.

1913 Läbib raske psüühilise kriisi; otsib abi psühhiaaterfreudist Karl Beaurainilt. Vaatamata sellele jätkab aktiivselt maalimist ja kirjutamist.

1914 Tema kihlatu Jadwiga Janczewska sooritab enesetapu. Masenduse leevendamiseks reisib Witkiewicz koos Bronisław Malinowskiga Tseiloni kaudu Austraaliasse. Esimese maailmasõja puhkemisel pöördub Euroopasse tagasi ja astub Peterburis ohvitserikooli.

1915 Teenib Vene armees Pavlovi kaardiväepolgus, saab rindel haavata. Septembris sureb tema isa Lovranis.

1917–1918 Viibib Venemaal revolutsioonide keerises; maalib intensiivselt, vaimustub Picassost ja alustab eksperimente narkootikumidega. 1918. aasta suvel naaseb pärast nelja-aastast eemalolekut Poolasse.

1918–1926 Erakordselt viljakas loomeperiood, mil ta kirjutab ligikaudu 40 näidendit. Liitub formistide rühmitusega ning kujuneb „Puhta Vormi“ teooria peamiseks teoreetikuks. Et eristuda oma isast, hakkab ta oma teoseid signeerima kunstnikunimega Witkacy.

1918 Valmib tema esimene täiskasvanuna kirjutatud näidend „Maciej Korbowa ja Bellatrix“, pühendatud Irena Solskale.

1919 Valmib tema esimene trükkis ilmunud (1920) näidend „Pragmaatikud“, mis on ka esimene „Puhta Vormi“ teooria rakendus.

1921 Lavale jõuavad esimesed näidendid („Tumor Ajuste“, „Pragmaatikud“), mis kutsuvad esile tuliseid vaidlusi. „Väikeses häärberis“ kujuneb üheks tema menukamaks teoseks.

1923 Kirjutab „Pöörase veduri“. Abiellub Jadwiga Unrugiga; läbi konfliktiderohkete algusaastate kujuneb abielust kestev sõprus.

1924–1927 Valmivad mitmed tähtteosed, sh „Ema“. Ilmub romaan „Hüvastijätt sügisega“.

1930 Avaldab romaani „Küllastamatus“, mida peetakse tema romaaniloomingu tipuks.

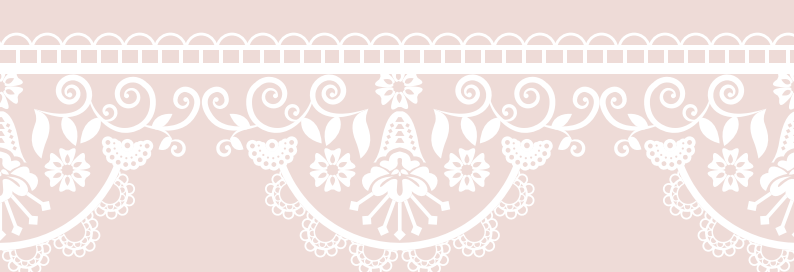
1932 Ilmub tema raamat narkootikumidest „Nikotiin, alkohol, kokaiin, peyote-kaktus, morfiin, eeter. Appendix.“

1935 Avaldab filosoofilise peateose „Olemise mõistest tulenevad mõisted ja teesid“. Valmib näidend „Kingsepad“. Pälvib oma romaanide eest Poola Kirjandusakadeemia auhinna.

1936 Kirjutab ühiskonnakriitilise pamfleti „Pesemata hinged“.

1939 1. septembril tungivad Saksa väed Poolasse. Witkiewicz läheb mobilisatsioonipunkti, kuid tema vanuse ja tervise tõttu ei võeta teda sõduriks. 18. septembril, pärast teadet Nõukogude vägede sissetungist Poolasse, teeb Witkiewicz praeguse Valgevene territooriumil asuvas Jeziory külas enesetapu ning maetakse sinnasamma. Tema loomingu tähtsus Poola ja maailma teatrile ning filosoofiale kinnistub lõplikult alles aastakümneid pärast tema surma.

1988 Maetakse Witkiewiczzi säilmed pidulikult ümber Zakopanesse, kuid 1994. aastal Poola kultuuriministeeriumi korraldusel läbiviidud uuringutest selgub, et Jeziory'st on Zakopanesse ümbermatmiseks toodud hoopis noore naise luud...

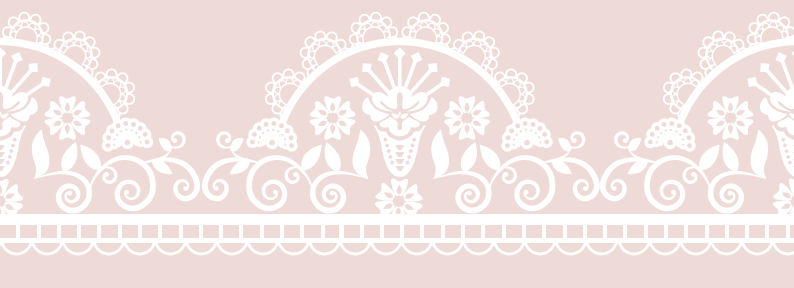
*Laps õudusest vaid suudab kisendada
kui teda riivab koolja sõrmekont, –
neil puhkudel ent püüdsin sisendada
ma endale, et olen ise tont.*

*Kuupaistel tõusin voodist, laubal higi,
ning varitsesin uksi, aiateid,
et joostes peidust kummituste ligi,
mul läheks korda kohutada neid.*

*Mind meeletut küll! Pimeduse varjus
mu südamelt, mis märkamatult harjus
lemuuridega, langes kartlik kirm.*

*Kuid päevavalgel nüüd mind valdab hirm.
Ma vist ei kuulu enam inimperre:
üks kumin teisest ilmast jäänd mu verre.*

Betti Alver „Tontide nägija“

Poola näitekirjandusest ja Witkiewiczist

Poola näitekirjanikkude – just kõige geniaalsemate – saatuseks on olnud, et nad pole loonud mitte niivõrt oma kaasaegseile kui ligema või kaugema tuleviku põlvedele. Nii maksis kuni läinud sajandi viimase veerandini arvamine, et need näitekirjanduslikud teosed, mida olid kirjutanud geniaalsed romantikud Slowacki, Krasiński ja Mickiewicz sama sajandi teisel veerandil, ei olegi lavastatavad, ja alles käesoleva sajandi esimesel kümnel varises kokku see väärarvamine. Pea sama saatus on osaks saanud pärast Slowackit järgmisele suuremale näitekir-

janikule Stanislaw Wyspiańskile, maalijale, kirjanikule ja näitejuhile ühes isikus, kelle esimesed ja mitte üksi esimesed teosed, vaid kogu näitekirjanduslik looming võeti vastu pilkelise irvitusega, kuigi selle loomingu hiilgavamad ajad langesid ühte aastatega (1900 ja 1907 a. vahel), mil Slowacki leidis lõpliku tunnustuse lavastatava näitekirjanikuna. Olgugi, et kirjanik suri juba 1907. aastal, pole praegugi veel aeg jõudnud Wyspiański täielisele mõistmisele ega ole küps tema tunnustamiseks. Aga selle kirjaniku „Wesele“ („Pulmad“) vääriskid kindlasti tõsist tähelepanu meiegi lavadel.

Selliste rohkem tulevikule kirjutavate näitekirjanikkude kõrval on aga Poolas rida näitekirjanikke, kes loovad enam oma kaasaegsete nõuetele vastavalt, alates kas või läinud sajandi keskaastaisse kuuluva naljamängude autori krahv Fedro'ga, kes on loonud omapärase poola naljamängu, mille kangelased on võetud poola maa-mõisnikkude vaesemast kihist ja linnakodanikkude ringkondadest. Seda rahvapärasemat joont on jätkanud kaasaegses poola näitekirjanduses peale Karol Hubert Rostworowski, kelle näidendit kord juba nimetasime, Jerzy Szaniawski, Włodzimierz Perzyński oma „Kerge-meelse õega“, Grubiński ja teised, kes kuuluvad poola näitekirjanikkude ühingusse.

Kuid tahaksin peatuda poola näitekirjanikul, kes, olgugi kirjutanud juba umbes kolmkümmend lavateost, on siiski veel tunnustamata oma kodumaal ja maksab üldiselt kui mingi *enfant terrible* päris tõsistegi teatriinimeste juures. Ma mõtlen Stanislaw Ignacy Witkiewiczit ja tema näitekirjanduslikku loomingut. See on omapäraseim kirjanik ja tema kirjanduslik toodang ekstravagantne mitte üksi Poolas, vaid vast kogu maailmas, kui tema looming oleks tõlgete kaudu saanud tuttavaks laiemas ulatuses. Nagu Wyspiański on ka Witkiewicz maalikunstnik; ta omab

hiigla tööjõudu, mis võrdub täiesti Kaden-Bandrowski omale, kellest öeldakse, et ta võivat töötada ööpäeva kohta 24 tundi. Päeval maalivat Witkiewicz paar ja rohkemgi portreed ja õhtul kirjutavat valmis näidendi, mis on temale sama „väike asi“, nagu oli see meie Jaan Oksale, – kellega on tal muidki ühisjooni, – kirjutada päevas mitu novelli. Zakopanes, kus elab ka luuletaja-üksiklane Emil Zegadlowicz ja kogu huvitav „Czartaki“ rühm, möödub selle maalija, oleviku teatrit vihkava teatrientusiasti ja kirjaniku aeg alalises töös.

Witkiewiczzi näidendeid on võrreldud Pirandello omadega, kuid vaevalt on see võrdlus paikapidav, kui tutvuneme nendega kas või lugedes. Poola näitekirjaniku looming kajastab kuidagi segamini paisatud elu, milles kurbus ja meeleheide moodustavad valdava osa. Selles on kõik nagu pahempidi pööratud ja autorgi suhtub kõigesse olles mingis metafüüsilises hämmastuses. Kõik on seal irreaalne ja irratsionaalne oleviku mõistete ja arusaamiste seisukohalt. Vast annaks see pealiskaudsegi sisevaate, kui kõrvutame Witkiewiczzi toodangu Shakespeare'i „Kuidas teile meeldib“ nimelise komöödiaga, kuid tubli lisandusega formistlikust ja ekspressionistlikust luulest, kuhu aga ei kuulu ega tunnusta end kuuluvat nimetatud poola kirjanik.

Võtke näiteks tema näidend „*Tumor Mózgowicz*“ (pärsinimi, mis moodustab sõnamängu, vastates tähenduselt umbes „peaaju paisele“), mille proovidel Varssavis näitlejad hakkasid streikima, keeldudes proovide jätkamisest ettekäändel, et autor irvitab ühtlasi näitlejate ja publiku üle. Näidendi nimategelane on kuulus matemaatik, kes armub väikesesse lapsesse, oma kasutütresse, ja see armastus tiivustab tema sellisele peadpöörtavale matemaatilisele loomingule, et kõik teised matemaatikud on hämmastunud nendest arvude keerdkäigulistest

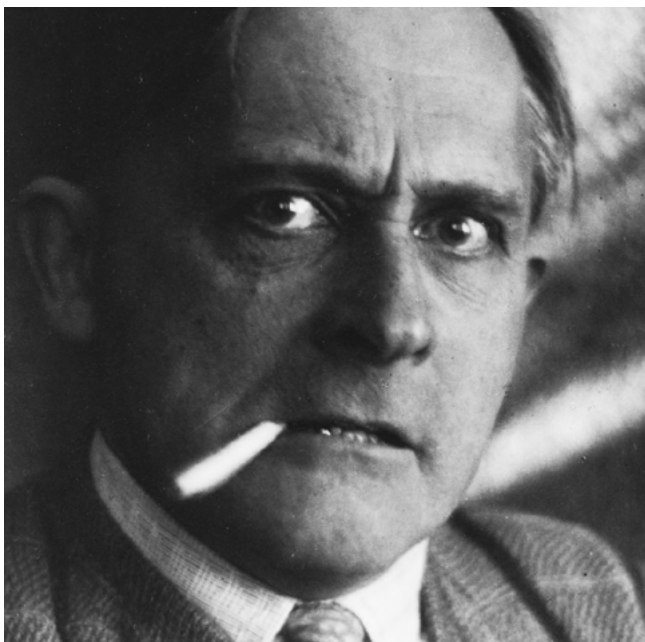
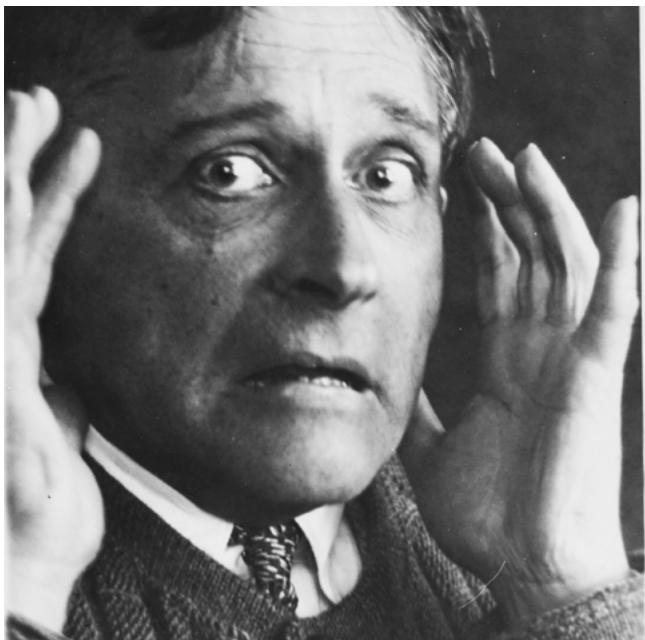
tõusudest, millel polegi enam piire. See matemaatiline hullumeelsus on nakkav, sest selle fenomenaalse matemaatiku-groteski lapsed, väikesed tüdrukukesed, kõnelevad omavahel ainult integraalidest, differententsiaalist, ainult kõrgema matemaatika sugemetest.

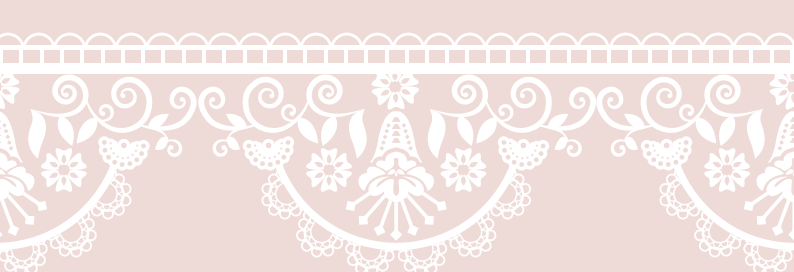
Varssavi „*Teatr Maly*“ on lavastanud mõned Witkiewicz'i näidendid, peale selle need on leidnud lavastust veel Krakovis, poola pealinna töölisteatris ja ühel katsetuste laval. Kõigil puhkudel on valitud kirjaniku teostest oleviku arusaamistele vastuvõetavamad, mida autor ise aga peab ebaõnnestunuiks. „*Teatr Maly*“ laval kutsusid Witkiewicz'i „Hull ja nunn“ ning „Uus vabastus“ esile sõimuvalangud nii publikult kui ka arvustajate enamuselt, kes jagasid kirjanikule nimetusi nagu degenerant, hull, kommunist; ainult mõned üksikud arvustajad, nagu Boy-Zeleński, on võtnud sõna autori kaitseks. Kuid samal ajal on Witkiewicz'i näidendid tõlgitutena prantsuse, inglise ja saksa keelde leidnud vastuvõttu välismaiste teatriuuendajate poolt.

Aga kes ütleks, et kord tulevikus ei leiutata samuti Witkiewicz'i lavaanne, nagu on avastatud juba meie mälestusse küündivas minevikus Slowacki ja Wyspiański lavalisus? Ja võib-olla on Witkiewicz'il oma osa õigust, kui ta kinnitab, et kunstiteose peasisu peab olema formaalne, mitte aga vitaalne ega ideeline? Miks ei võiks mingi tuleviku fenomeen, kelle groteskse kuju on andnud Witkiewicz oma Mózgowiczi näol, – olgu ta nüüd matemaatik või muu, – purustada oleviku teadused, kui on seda teinud juba meiegi elueas Einstein, raadio, kaugepilt? Usk võimatuste võimalikkusesse on oleviku kõige võimalikum usk, kuigi selle piibel pole veel kirjutatud.

Bernhard Linde, 1929

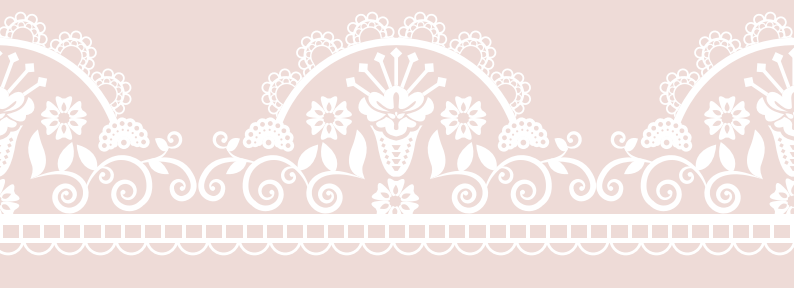

*Olen nagu endast väljas
nagu vaim käin ringi ma
ei ma tunne keha raskust
olen vaba ta piiridest
minu ümber nagu ise
palju teisi sarnaseid
kes on jätnud maha keha
oma maise teisiku*

*Ja nad on kui varjud surnuaial
ei nad ole kummitused vaid
ei ole ka mitte kodukäijad
nad on me kehas teisikuteks vaid*

Gunnar Graps „Meie teisikud“

Veel Witkiewiczist

Witkiewicz (sündinud 1885) sooritas enesetapu 18. septembril 1939, päev pärast Stalini Punaarmee sissemarssi Poolasse. Sõjaolukorras ei pandud tähele Witkiewiczit vabaturma. Kuid seda ei oleks ehk märgatud isegi kõige sügavamal rahuajal, sest Witkiewicz (kelle ristiemaks oli Sarah Bernhardiga konkureeriv Helena Modjeska ning kelle tutvusringkonda kuulusid antropoloog Bronislaw Malinowski ja pianist Artur Rubinstein) peeti narkomaaniks ning nõdrameelseks. Nagu Antonin Artaud'd umbes samal ajal Prantsusmaal – või varem Eestis Jaan Oksa – ei võetud Witkiewiczit ega tema loomingut kirjaniku eluajal tõsiselt. Peamiselt kahekümne aastail kirjutet näidendid avaldati alles 1962, ning siiski osaliselt, sest palju käsikirju oli vahepeal hävinud. „Hull vedur“, näiteks, mis pärineb 1933. aastast, restaureeriti kahe erineva prantsuskeelse tõlke põhjal ning esitati esmakordselt 1964 Krakovis.

Näidendite kirjutamise – ning maalimise – kõrval armastas Witkiewicz ka teoretiseerida. Nii arendaski ta saksa ekspressionismi ning teiste sarnaste voolude mõjul teatrifilosoofia, mida ta nimetas „puhtaks vormiks“. Selle teooria alusel kaob näitelavalt loomulikkus ning realism, andes maad stiliseerit teatraalsusele, mis „on võimeline väljendama metafüüsilisi tundeid puhtalt vormiliste mõõtmete raames“.

Mardi Valgemäe, 1977

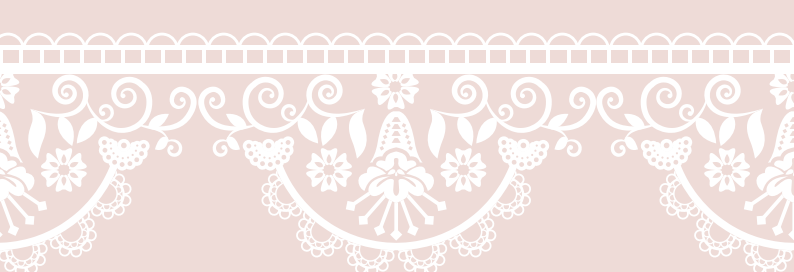
Näidendist „Väikeses häärberis“

Poola lavadel on Witkiewiczi kõige menukam näidend olnud „Väikeses häärberis“ (*W małym dworku*), seda lavastati kolm korda autori eluajal, 1959. aastast alates on see olnud Poola teatrite püsirepertuaaris (praeguseks kokku üle 70 lavastuse). Nagu paljudes teisteski Witkiewiczi näidendites, on siin võetud algpunktiks mingi muu näidend, antud juhul poola-saksa kirjaniku Tadeusz Rittneri (1873–1921) „Väikeses majas“. Rittneri näidend on XIX sajandi draamakonventsioonide järgi kirjutatud

psühholoogiline stuudium armukadedast mehest, kes tapab truudusetu naise ja sooritab seejärel enesetapu. 1920. aastal mängis Rittneri teost suure menuga Poola teater *Reduta*, mis seadis endale eesmärgiks detailse stanislavskiliku lavarealismi. Witkiewicz oli sellise teatrikontseptsiooni vastane ning ta kirjutas „Väikeses häärberis“ repliigiks nii Rittneri näidendile kui taolisele lavastusstiilile. Kuna Witkiewicz võttis Rittneri näidendist vaid sarnase pealkirja ja mõned lähtepunktid, siis tuligi Witkiewiczzi näidendist rohkem kogu stanislavskiliku suuna kui konkreetse näidendi paroodia. Muuseas, „Väikeses häärberis“ on ainuke Witkiewiczzi näidend, kus ei ole filosoofilisi arutlusi-targutusi. 1990. aastal tõi Mati Unt selle lavale Noorsooteatris.

„Väikeses häärberis“ koos teise Witkiewiczzi näidendiga – „Kingsepad“ – ilmus 1948. aastal raamatuna, ent 1950. aastal määras kommunistlik tsensuur kogu järelejäänud tiraaži hävitamisele. Tsensuuri põhjendusest loeme: „Raamatus on kaks näidendit, kirjutatud keeles, mis meenutab raskelt haige sonimist. Mõlemad näendid jätavad mulje, et on ebanormaalse inimese kirjutatud ja mõeldud ebanormaalsetele inimestele. [---] „Väikeses häärberis“ sisuks on košmaar ja mõttetusetus. Mehe poolt armukadedusest tapetud naine, kes vahetas armukesi kui kindaid, valetas ja jõi klaasikaupa oopiumi, kahe tütre laibad, surmast ja laipadest õudseid luuletusi kirjutav poeet ning teised pooleldi idioodistunud tegelased – need on autori kunstilised vahendid.“ Ent peatselt arvati teisiti – 1971. aastast on „Väikeses häärberis“ Poola koolide kirjandusnimestikus, algul soovitusliku, hiljem kohustusliku kirjandusena.

Hendrik Lindepuu, 2015

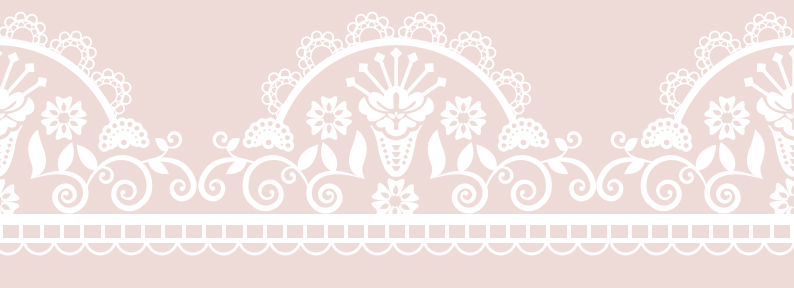

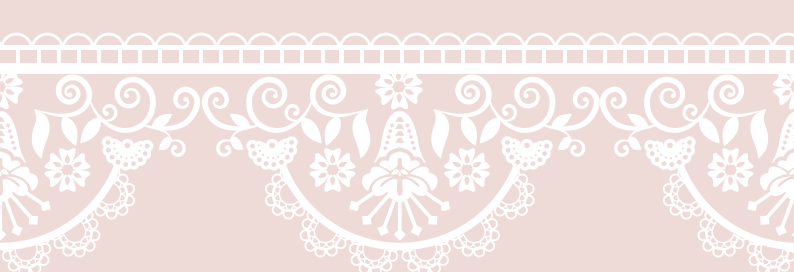
*Ära nutsa, ammu enne
sinu sündi on su eest kõik
nutud nutet. Maimukene,
naera, veel sa naerda võid.*

*Veel sa õndsalt uinud, väeti,
veel ei rõhu sinu meeli
maised mured ja sa unes
viibid kaugel, kaunil maal.*

*Kui sa silmad avad, näed sa
enda rinnal kuldset lindu,
kuldseid on ta tiivasuled,
kullane tal hari pääs.*

*Kui su kätes on ju jaksu,
sirutad nad sära poole,
lendab minema su rinnalt
kambri nurka kuldne lind.*

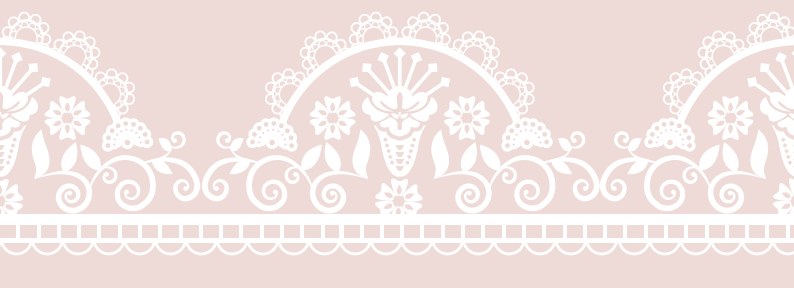

*Kui su jalgades on jaksu,
ja sa astud sära poole,
lendab ära kambri nurgast
metsa äärde kuldne lind.*

*Kui sa ütled: „Jumalaga,
ema, lähen õnne püüdma,“
lendab igaveseks ära
üle mere kuldne lind.*

*Ära mine, lapsekene,
ära mine üle mere,
ära mine, kergem on meil
kannatada üheskoos.*

August Sang „Hällilaul“

Apokalüptiline dändi

Enesetapp või enesetaputaoline ekstsess on Witkiewiczzi (1885–1939) teostes igapäevane asi. „Hullumeelses ja nunnas“ (Eestis Andres Lepiku lavastuses 1990) poob poeet Walpurg end hullumajas üles, kuid ilmub siis ise oma laiba juurde. „Väikeses häärberis“ (Eestis Mati Undi lavastuses 1990) tapab end kõigepealt ema, kes ässitab end tapma ka lapsi ja lõpuks veel isa.

1914. aastal laskis endale kuuli pähe Witkiewiczzi kihlatu Jadwiga Janczewska. 1939. aastal, kuuldes vene vägede tungimisest üle Poola piiri, võttis kirjanik ise luminaali ja lõikas veresooned läbi.

Tadeusz Boy-Zelenski kasutas kunagi Stanislaw Przybyszewski ringkondadest (kuhu kuulusid ka näiteks August Strindberg ja Edward Munch) rääkides väljendit: *commedia dell'arte*, kust aeg-ajalt kantakse välja päris laipu.

Witkiewicz, kelle teoste murdosa Hendrik Lindepuu heas ja täpses – vahel harva ehk bukvalistlikuski – tõlkes eesti keeles ilmus, elas ja oli kahtlemata „hulluse“ piiril. Rääkimata tema alasti ilmumistest, käpuli haukumistest, revolutsioonilisel Venemaal politrukiks olemisest, Malinowskiga lõunamere saartel reisimisest, endast arvutute grimassitavate autoportreefotode tegemisest ja muust, oli ta kahtlemata *par excellence* too kunstnikutüüp, kes ilmus välja möödunud sajandi lõpul ja levis laialt. Tegemist on poolhullu geeniusel. Niisuguseid on alati olnud, aga nende kreatiivsust ei osatud vanasti hinnata. Aegadel, kui vajati näiteks akadeemilisi portreid, ei osanud keegi anarhistide ja psühhopaate kunstnikeks pidada. Läks aega, et Aleksis Kivi, Friedrich Hölderlin, Juhan Liiv, Vincent van Gogh ja Artur Alliksaar leidsid oma koha panteonis.

Piir on muidugi väga hägune. Artaud, kelle geniaalsuses ei kahtle keegi, sai ometi hullumajas ravi. Jan Kott meenutab, kuidas Artaud pidi 1947. aasta jaanuaris Pariisi Vieux Colombier' teatris oma värse lugema. Saal oli välja müüdud. Aga lugemisest ei tulnud midagi välja. Paberi-lehed kukkusid puldilt põrandale ja värisevate kätega Artaud jutustas kaua elektrišoki õudustest. Hakkas kokutama, kaotas kõnevõime ja jooksis saalist välja.

Witkiewicz polnud muidugi „hull“, kuid mäletatavasti kartis ta alatasa hulluks minekut. Ta flirtis hullusega. Praegu, kus meie endised esinduskirjanikud on jäänud küllalt vaaseks, propageeritakse mõtet, et nn katusekambrikirjanikke polegi meie „majandusime“ päevil enam kellelgi vaja.

Ehkki loov hullus kuulub väga auväärseks euroopa kultuuritraditsiooni, ja on mööduval sajandil olnud üks selle nurgakivisid, pöörduvad nüüd pilgud rohkem Ühendriikide poole, kus kirjanik tundub olevat rohkem nagu mingi ärimees või mänedžer. Eeskujuna meenuvad Hollywoodi filmistsenaristid, kes külmavereliselt klopsivad kokku meistriteoseid, mille aluseks on täpselt üks ja seesama skeem, ja kes tasuks pistavad tasku miljoneid. Tegemist on hea ja rahvale erakordselt arusaadava kunstiga.

Witkiewicz kuulub aga teise maailma. Selle maailma tüüpnäiteks on dadaism ja Tristan Tzara, kes 1916. aastal Zürichi Cabaret Voltaire'is lõi kas suvalise ajaleheartikli üksikuteks sõnadeks, ajas kübaras segamini ja monteeris siis neist sõnadest suvalises järjekorras poemi. See pole muidugi ehtne hullus, vaid esteetiline mäss.

See võib tunduda naljakas, kuid Witkiewicz, kes tänaval mängis vaheldumisi arlekiini ja dändit, oli tegelikult traagik. Kolmekümnendatel aastatel hakkasid loovinimesed üldiselt angažeeruma, eriti vasakpoolses suunas.

Witkiewicz põlgas nii parem- kui ka vasakpoolsust, aga lisaks oli ta väga skeptiline ka liberalismi suhtes. Üha masinlikumaks muutumas massiühiskonnas ei näinud ta mingit lootust. Seepärast leiutas ta ka oma „puhta vormi“ teooria, millest alles õieti nüüd on hakatud aru saama – kui sellisest metafüüsikast üldse on lubatud tavainimesel päris aru saada.

Mõned on pidanud Witkiewiczit võimsaks renessansi-inimeseks, teised aga on arvanud, et ta tegeles liiga paljude asjadega korraga. Filosoofid pidasid teda paha-tihti amatööriks, teatriinimesed maalikunstnikuks, kes flirdib dramaturgiaga. Ja mõni arvas, et ta on lihtsalt narkomaan. Ometi on ta praegu üks Poola kultuuri alus-sambaid, lausa rahvuslik uhkus ja üks olulisi eksport-artikleid selles vallas.

Poola kirjandus ja teater erineb muust dadaismist ja absurdismist. Seal on mõjuv süntees sürreaalsest anarhiast ja poliitilisest prohvetlusest. Nagu Witkiewicz arvas nägevat kaasaegse tsivilisatsiooni lõppu idast tuleva egalitaarse revolutsiooni ja Läänest tuleva meh-haniseerumise vahel, on näiliselt ekstravagantses vormis esitanud katastroofilisi visioone ka teised poola kirjani-kud – nimetame esimeste pähetulnud näidetena Gomb-rowiczi „Kihlust“ ja „Operetti“ ning Mrożeki „Tangot“ või „Armastust Krimmis“.

Mainisin enne, et paljudele on saanud (mis siis, et kättesaamatuks) ideaaliks USA kommertskirjanikud, kes on absoluutselt selge mõistuse juures ja seda igas mõttes. Kuid ehkki Allen Ginsbergi ajad on ehk möödas, töötab ka lääne kultuuris edasi võimas irratsionaalne hoovus. Viimase aja hullus ei ole üldse vähestele mõeldud. Pean silmas rock-kultuuri, kus ekstaasil ja regressioonil on suur tähtsus.

Olgu kuidas on, aga Witkiewicz – nagu ka hevi ja Artaud – meenutab meile ikka ja jälle, et taevas võib sisse kukkuda.

Mati Unt, 1997

Kavas on lisaks enamlevinud veebimaterjalidele kasutatud ja tsiteeritud Hendrik Lindepuu järelsõna Witkiewiczi näidendikogumikule „Hullumeelne ja nunn. 14 pöörast näidendit“ (Hendrik Lindepuu Kirjastus, 2015), Witkiewiczit puudutavaid lõike Bernard Linde artiklist „Poola teater“ (ilmunud ajakirjas Looming nr 10 1929), Mardi Valgemäe artiklist „Teatrikroonika: Kõverad kõnelused tõe jaluleseadmiseks“ (ilmunud ajakirjas Mana nr 44, 1977) ja Mati Undi artiklit „Apokalüptiline dändi“ (ilmunud ajalehes Eesti Päevaleht 27. juunil 1997) ning Betti Alveri luuletust „Tontide nägija“ (ilmunud kogus „Tolm ja tuli“, 1936), August Sanga luuletust „Hällilaul“ (ilmunud kogus „Müürid“, 1939) ja Gunnar Grapsi laulu „Meie teisikud“ (avaldatud plaadil „Roosid papale“, 1982).

Kava illustreerivad vabakasutuses olevad Witkiewiczi autoportreed, mis on (kavas avaldamise järjekorras) valminud järgnevalt: pastell- ja õlimaalid 1924., 1930., ca 1910. ja 1938. aastal ning fotod 1931. ja ca 1910. aastal.

Kava koostas Anne-Ly Sova, plakati fotod tegi Priit Loog ning kavalehe ja plakati kujundas Koidu Pilve.

lavastusjuht **Andrus Jõhvik**
pealavameister **Kaido Päästel**
vanemlavameistrid **Ando Loosaar, Fred Laur, Janek Lipponen**
lavameistrid **Lauri Allikas, Erko Leppik, Sergei Peetso, Mario Valmas**
dekoratsioonide valmistajad **Kaido Päästel, Viljar Viik**
butafoor-dekoraator **Kaido Torn**
tekstiilide värvija **Anu Heinsalu-Diževski**
kostüümiala juhataja **Ester Kasenurm**
kostüümide õmblejad **Urve Kasenurm, Urve Enne, Epp Mõts**
grimmiala juhataja **Ivi Smeljanski**
grimeerijad **Karina Pajunurm, Kertu Vilgats**
kostümeerijad **Kärt Tähtse, Airin Vaarmann, Lisette Pent**
inspitsient-rekvisiitorid **Anu Hövel, Astrid Kivila, Silja Koppel,**
Sandra-Stella Eilaste
heliala juhataja **Siim Rohtväli**
helimeistrid **Tarmo Jürgens, Janek Vlassov**
valgusala juhataja **Margus Vaigur**
valgusmeistrid **Karmen Tellisaar, Ivar Piderskihh, Kenet Valtin**
videomeistrid **Argo Valdmaa, Antti Aalmaa**
muusikajuht **Feliks Kütt**
turundus- ja müügijuht **Inger Lilles-Nestor**
trupijuht **Aigi Veski**
peaadministraator **Ain Miilberg**
haldusjuht **Kaido Lüll**
dramaturgid **Anne-Ly Sova, Ott Kilusk**
loominguline juht **Ingomar Vihmar**
teatrijuht **Roland Leesment**

SA Endla Teater
Keskväljak 1
Pärnu 80010

kassa 442 0666
info 442 0667
www.endla.ee

Teatri toetajad ja koostööpartnerid

Täname

Autoriõigusi vahendab

Vali oma linnamaastur!

Hyundai linnamaasturite enesekindel välimus, tehnilised uuendused ja mugav salong pakub kauakestvaid lahendusi sinu igapäevaste vajaduste rahuldamiseks.

Tule proovisõidule ja küsi endale eriti magus pakkumine!

Ehitajate tee 2, Pärnu. Tel 447 6176. Vaata rohkem [Topauto.ee](https://topauto.ee)